

Božidar Jezernik: *Wild Europe: the Balkans in the gaze of Western travellers*. London, Saqui: The Bosnian Institute, 2004, 320 str. : ilustr.

474

Vsaka objava humanistične monografije v mednarodnem prostoru je za nas poseben praznik. Toliko bolj, če je v nekem smislu prva. Žal imam občutek, da je objava Jezernikove monografije v Londonu šla mimo nas preveč neopaženo. Delo, ki je nastajalo dobrih petnajst let, bo v strokovni javnosti, predvsem tisti, ki se trka po prsih z ekspertizami o hribovitem območju Evrope, ki ga naseljujejo krvoločni divjaki, brez dvoma odmevalo tako, kot se spodobi, bojim pa se, da knjige v Sloveniji ne bo vzelo v roke prav veliko ljudi. Prvič zato, ker je napisala v angleščini (ki jo, roko na srce, med etnologi marsikdo še vedno prezira), drugič pa zato, ker je njena predhodnica, *Dežela, kjer je vse narobe*, izšla v slovenskem jeziku že pred sedmimi leti. A bi bilo zelo narobe, če bi menili, da besedila prinašajo zgolj tisto, kar je avtor že objavil v slovenskem jeziku (in bosenskem prevodu). Prav narobe: vsa poglavja, ki so bila objavljena že v slovenski izdaji, so v tej novi angleški izdaji bistveno dopolnjena, tako da imamo pred seboj razširjeno in dopolnjeno izdajo odlične monografije, ki sem jo že takrat pospremil v svet s superlativi.

Preden se posvetim vsebini tega izjemnega dela, naj se na kratko dotaknem zgodovinsko-političnega in disciplinarnega konteksta nastanka monografije. V osemdesetih letih je Božidar Jezernik utiral pota slovenske etnologije na povsem nova področja, pa naj je šlo za preučevanje ekstremnih življenjskih razmer (načina življenja) v italijanskih in nemških koncentracijskih taboriščih ali za kritiko predsodkov in stereotipov v delih Alberta Fortisa. Ko je med podoktorskim študijem na The London School of Economics ugotovil, da se naša etnologija, kot jo je prakticiral, v ničemer bistveno ne razločuje od britanske socialne antropologije, je doma naletel na nerazumevanje. Namesto da bi bili kolegi in kolegice zgolj ugotovili, da je bil že takrat vsaj del slovenskih etnoloških prizadevanj na ravni svetovnega dogajanja v stroki, so Jezernikova stališča zavrnila z značilnim slovenskim avtizmom, ki ga pač ne zanima, kaj se dogaja onkraj njegovega obzorja. Kljub bistvenim premikom v pomembnem delu etnoloških raziskovalnih in deloma tudi aplikativnih dejavnosti na Slovenskem v zadnjih dveh desetletjih, povezanih z dejavnostjo Božidarja Jezernika in Zmaga Šmitka ter peščice mlajših kolegov in kolegic, je prav v zadnjem času (po nekajletni letargiji in brambovskem jadikovanju nad narodovo usodo) etnološki avtizem očitno prešel v protiofenzivo. Ne le da ni naklonjen preučevanju načinov življenja zunaj Slovenije, celo znotraj Slovenije ne namenja praktično nobene pozornosti manjšinam (celo »avtohtonim« ne, kaj šele »neavtohtonim«), migrantom in kakršnimkoli »drugim«, ki ne sodijo v okvir skrajno perversne (beri: nacionalistične) sintagme o »večinskem prebivalstvu slovenskega etničnega ozemlja«, s katero kolegi in kolegice omejujejo svoja obzorja in obzorja svojih kolegov (kjer je le mogoče, seveda v zakulisju odločanja o sredstvih, aktivno preprečujejo njihove napore po tem, da bi počeli kaj drugega od avtistične skrbi za narodov blagor). Zato ne preseneča, da o zgornjih temah (z izjemo, kakopak, sodelavcev in sodelavk ter študentov in študentk ljubljanskega Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo) v zadnjih letih v

etnološki periodiki in drugem tisku ne najdemo prav veliko prispevkov. Dejstvo, da Slovensko etnološko društvo ne premore skupin za italijansko in madžarsko manjšino, da o romski in drugih ne govorim, je dovolj zgovorno. O raziskavah njihovih načinov življenja v slovenski etnologiji ni mogoče povedati veliko.

Takšna izključevalna večvrednostna ideologija (ki ni zgolj nacionalizem, temveč jo poznamo tudi pod nazivi etnocentrizem, evrocentrizem in rasizem) je osrednji predmet Jezernikovega dolgoletnega raziskovalnega dela. Topos monografije *Wild Europe* pa ni zgolj omenjena abstraktna ideologija izključevanja, temveč prostor Balkana, njegova vsiljena konstrukcija, kot se kaže skozi najrazličnejše opise njegovih ljudi in čudes, in na koncu tudi procesi introjeciranja zunanjega pogleda (oz. pogledov) pri »Balkancih« samih.

Divja Evropa je monumentalno delo. Med antropologi, politologi, sociologi, geografi in zgodovinarji je Božidar Jezernik prvi, ki se je lotil sistematične in poglobljene analize neverjetne količine popotniških in drugih zapisov o Balkanu, napisanih v različnih evropskih jezikih, od angleščine do romanskih in (tako pogosto spregledanih) slovanskih. Popotniški in drugi opisi se dotikajo življenja domačinov in prigrad Evropejcev, ki so se po takšnem in drugačnem naključju ali osebni odločitvi (v prvi vrsti zaradi radovednosti in popotniških vzgibov) znašli na območju Balkana. Ta je dobil današnje ime šele na začetku 19. stoletja po spletu naključij in napačnega razumevanja dejstev »na terenu«.

Prav »spleti naključij«, ki jih generirajo takšne in drugačne oblike intervencij velikih imperijev in vodilnih evropskih ter svetovnih sil, so rdeča nit Jezernikove analize nekaterih sestavin vsakdanjega življenja na območju, ki ga niti geografsko ni mogoče natančno zamejiti. Jezernikovo delo po uvodnem poglavju o iznajdbi Balkana in njegovih »divjakov« brez avtorjevih neposrednih komentarjev – zgolj s skrbno nanizanimi pričevanji sodobnikov – opozarja na dejstvo, da je zahodna Evropa na Balkanu temeljito preizkusila svoje modele »izvažanja demokracije« (od neposrednega vodenja osamosvojitve Grčije naprej), »procesov civiliziranja« (od izvažanja večvredne prehranjevalne in oblačilne kulture naprej) in »nacionalne homogenizacije« po njenem vzoru iz 19. stoletja.

Težava je le v tem, da so vse novonastale države na Balkanu zahodnoevropske vzore homogenizacije nacionalnih držav v devetnajstem stoletju vzele dobesedno in svoje »čiščenje« ozemlja in prebivalstva tudi izvedle v bolj papeški maniri od samega papeža. Pri tem je Balkan zaradi nekajdesetletnega zamika v vrednostnih sistemih vedno znova služil kot vzor zaostalosti in divjaštva, čeprav je zgolj obnavljal tisto, kar se je v zahodni Evropi dogajalo v ne ravno tako davni preteklosti. Pri tem pa so seveda »zahodnjaki« vedno znova zaničevali tiste sestavine življenja na Balkanu, ki so na samem zahodu prišle v veljavo šele kasneje, na primer versko toleranco in specifično obliko večkulturnosti.

S srhljivimi, bizarnimi ali zgolj anekdotičnimi primeri nas Božidar Jezernik popelje skozi labirint evropskega duha. Piše sicer o Balkanu in nam prikazuje življenje na Balkanu skozi oči popotnikov in politikov prejšnjih nekaj stoletij, toda v resnici opisuje duha tistega, čigar oči so gledale, usta okušala, roke pa pozdravljale ali plenile. »Divja« Evropa je potlačena resnica »civilizirane« Evrope. Ni njen spačeni dvojček, ampak kar

ona sama – tam, kjer se lahko izživi v svoji (ne)skriti resnici. V razkrivanju tega pogleda lahko Jezernika brez zadržkov postavimo ob bok Saida, Eliasa ali Todorove.

Po uvodnih prikazih območja, kjer se začne Vzhod, nas Jezernik mojstrsko vodi skozi nenavadne predstave o divjakih, katerih »dame« si oblizujejo mastne prste (ker se pač niso naučile uporabljati nožev in vilic), katerih matere dojijo kar čez ramo, katerih tatovi kradejo tako predrzno, da pred očmi okradenega držijo njegovo sabljo in mu zatrdijo, da oni svoje sablje nikoli ne dajo iz rok, o divjakih, med katerimi je mogoče najti moške z repom, da o lovu na glave ne govorimo. Vmes nas Jezernik z novimi primeri in izkušnjami popelje k freskam z izrezljanimi očmi in briljantno pokaže, da se v ozadju praks, ki jih prikazujejo kot barbarstvo »drugih«, skriva preprosto verovanje v zdraviteljsko moč oči svetnikov. Božidarja Jezernika je od samega začetka njegovega etnološkega delovanja zanimal mit, zato se tudi v knjigi o *Divji Evropi* vedno znova sooča s pripovedmi, ki so mitične prav v tem smislu, da v njih postaja fikcija resničnejša od same resničnosti. Pri tem mu ni treba analizirati slavne epike, temveč se lahko loti romantičnega šarma svobode, v katerem v nekaj poglavjih preskoči mejo med črnogorsko mitsko resničnostjo in resnično resničnostjo, ne da bi bralci opazili, kje med njima je sploh meja.

Med vrhunci monografije je nedvomno poglobljeno poglavje o lovu na glave; v njem na specifičen način pojasnjuje mračno zgodovino, v kateri se mešata pripovednost in resničnost na tako srhljiv način, da lahko že najmanjša priložnost ponovnega nasilja obudi prastare zgodbe: in beseda mimogrede meso postane. Nove podatke in spoznanja prinaša tudi poglavje o kavi, ki se sicer neposredno navezuje na avtorjevo monografijo v slovenskem jeziku (*Kava*, Ljubljana 1999). V »komediji zmešnjav« nam Božidar Jezernik skozi sprotne prikaze dogajanja v današnji Makedoniji in njeni soseščini prikaže vzorčen primer konstrukcije in »rojstva« naroda. Čeprav so Makedonce imeli bodisi za Grke, južne Srbe ali Bolgare, so razvili lastno nacionalno identiteto, ki se je pojavila kot svojevrstna rezultanta pritiskov z vseh strani. Odlično prikazan »makedonski primer« je prava šola za tiste, ki še vedno verjamejo, da je narod nekaj »naravnega«!

V zadnjih dveh poglavjih je Božidar Jezernik morda še najbolj nadgradil nastavke iz sklepnega dela slovenske monografije. Na primeru usod mostarskega Starega mostu in urbane podobe balkanskih dežel razpravlja o dediščini in urbanem načinu življenja. S svojim izjemno bogatim teoretskim znanjem spretno sestavlja mozaik, ki še tako zadržega vernika v pristne tradicije in dediščino prepriča, da je zgodovino (in dediščino) vedno znova mogoče spreminjati in da to tudi vsi ves čas počnemo.

Na koncu ne bom zapisal le tega, da Jezernikovo delo preprosto sodi med obvezno čtivo za vsakogar, ki se proglašča za etnologa ali etnologinjo (še posebej to velja za tiste, ki imajo polna usta dediščine in načina življenja), ampak tudi to, da sem ponosen, ker mi je dal priložnost napisati te vrstice.

Rajko Muršič